

Emirædin 19
1909

Íslenzkur ritháttur fyrrum og nú.

ATHUGASEMD.

I.

Fóstbræðrasaga er einkennilega rituð; höfundurinn er svo orðgláður og skruðmall, mærdartimbur hans svo orlaufgað máli — svo að hér sé brugðið fyrir svipuðum rithætti —; en þó er sagan ekki illa sögd.

Höfundurinn hefur mjög gaman af að lýsa, eins og sýna þessi orð hans: Þorgeirr att exi breiða, stundarmikla, sköfnungs-exi; hún var snarpegg ok hvöss, ok fekk mörgum hrafni exin nattverð. Hann atti ok mikit fjádrspjót; þat var með hörðum oddi ok hvössum eggjum, mikill falrinn ok digrt skapt.

Á öðrum stað segir svo: »Fjúk ok frost gekk alla nóttina; gó Elris hundr alla þa nott óþrotnum kjóptum ok tögg allar jarðir með grimnum kuldatönnum».

Um aðra af þessum unnustum Þormóðar, er honum voru svo óþarfar, segir sagan svo: »Ok svá sem myrkva dregr upp ur hafí ok leiðir af með litlu myrkri, ok kemr eptir hjart solskín með

blíðu veðri, svá dró kvæðit allan óræktar þokka ok myrkva af hug Þórdísar, ok rendi hugarljós hennar heitu astar gervalla til Þormóðar með varmri blíðu.

Þetta er ekki sögustill, þó á sögu sé; munurinn dáhið svipadur eins og á munk og viking. Og ekki man ég eftir að nein önnur saga frá söguöldinni — að efni til — sé með þessum rithætti; en þó vottar fyrir einhverju í þessa átt. jafnvel í þeirri sögunni, sem allra bezt er rituð. Á þá bókina virðist það lært, þegar Njáll segir: »Ok þá er ek spurða at hann (Höskuldr) var veginn, þótti mér slókt hit sætasta ljós augna minna«. Og eins þegar Hildigunnur segir við Flosa, er hun heilsar honum: »er fegit orðit hjarta mitt tilkvámu þinni«. *Lux, cor, dulcis* (ljós, hjarta, sætur) má telja nokkurs konar einkunnarorð kaþólsku kirkjunnar.

I blóma sínum er þessi stíll á þeim biskupasögnum, sem verst eru ritadar, Árna sögu og Laurentius sögu, og eins bregður honum fyrir á ýmsum fornaldarsögnum Norðurlanda. Þó að miklu betur séu sagðar, einna helst Hrólfs sögu Gautrekssonar, minnir mig. Það gæti verið nogu fróðlegt að gera sér ljóst, hvernig mark hnignandi ritshildar kemur fram á þeim sögum.

En su bók, sem mér virðist einna náskyldust að rithætti Fostbræðrasögu, að svo miklu leyti sem ólíkt efni leyfir, er hið mjög merka fræðirit Konungsskuggsjá. Til þess að sýna þetta, nægir að tilgreina þessa veðurlýsingu þaðan: »En þá er utsynningr verðr varr, at vinatta kólnar eptir rofnar sættir, þá klokkr hann af harmi hugar með stórum regnelum, yglir augu yfir tardöggu skeggi, belgir hvápta undir þykkskýjudum hjálmi, blæss af ædi með köldum regnskúrum, leiðir fram harla þykkvar bylgjur ok brjóstmiklar barur með skipgjörnum aföllum, ok býðr öllum hafstormum at æsask með kappsamligri reiði« (bls. 52 í útg. Ungers).

Það er orðgladur höfundur, sem þetta ritar, og málið er þarna jafnvel í fyrirrúmi fyrir málefnum; sjálfsagt hefur þetta þótt sníld á sinni tíð, enda er alls ekki laust við að svo sé; það er sníldarleg mælgí, ef svo mætti að orði kveða. En mælgín í biskupasögnum, sem ég nefndi áðan, er laus við alla sníld.

Fyrirmyndir þessa ritháttar, sem er nokkurs konar prédikunarstíll, eru sennilega kaþólsk kirkjurit. Annars brestur mig alveg þekkingu til að fara nánar í það efni. En engan lærdóm þarf til að sjá, að *Lögberg* — eða réttara sagt alþingi — annars vegar, en *predikunarstóllinn* hins vegar hljóta að eiga drjúga þætti í rit-

mali voru, og gæti ef til vill athugasemd þessi orðið einhverjum ungum hvöt til að ihuga og rannsaka nanar þetta efni, sem alls ekki er ófróðlegt.

II.

Sá nútímarithöfundur, sem helzt minnir mig á þennan »predikunarstil«, — einkum eins og hann kemur fram í sinni beztu mynd í Fóstbræðrasögu og Konungsskuggsjá, — er Guðmundur Friðjónsson á Sandi. Ef ég man rétt, þá hefur Guðmundur skrifað einhverjar þær beztu veðurlýsingar, sem til eru í bokmentum vorum, og hvergi nær hann sér betur niðri. Eins og fornhöfundarnir, sem ég nefndi, hefur hann gaman af að ræða saman fögurum orðum og bregða fyrir sig hljómandi orðtækjum, og virðist þá eigi ósjaldan hugsa meira um malið en málefnið. Danskan rithöfund minnir Guðmundur Friðjónsson mig einnig á, Johannes V. Jensen, þessa bunandi, bullandi orðalind, sem nú þykir rita snjallasta dönsku. Er mér til efs, að Guðmundur hefði orðið honum síðri rithöfundur að jöfnum kosti á að mentast og beita sér.

Til dæmis um rithatt Guðmundur skal ég hafa upp daktinn kafla úr ritgjörð eftir hann í Eimr. XIII. 1, sem heitir »Handan yfir landamærin«. Þar segir svo (bls. 2 : Þegar Sturlunga er sögd, eða kaflar úr henni, eins og Helgi jarðfræðidoktor gerir í Skærni (í ritgjörð um Sturlu Sighvatsson), þá er gengið á járnudum tréskom yfir blómlendi sögunnar. Þá er helt verksmíðjubleki yfir silfurgljá söguspjöldin«.

Snjalt til orða tekið. En erfitt virðist að finna orðum þessum stað. Því að hvað er það, sem gjört er í grein minni um Sturlu Sighvatsson? Reynt til að grafast fyrir ástæður viðburða, sem sagan segir frá, reynt til að skilja söguna með öðrum orðum.

Það getur verið, að skilningur minn eða skýring sé ekki rétt; um það fullyrði ég auðvitað ekkert. En að slíkar tilraunir séu vitaverðar, og með þeim gerð óvirðing sögunni, fæ ég ekki sed. Að draumur Sturlu sé ekkert annað en tilbúningur söguritarar, hefur mér aldrei komið til hugar að segja; þvert á móti, ég byggi einmitt á þeirri undirstöðu, að söguritarinn segi sem réttast frá. En að visu þykir mér næsta ólíklegt, að draumurinn hafi verið vitrun ur öðrum heimi. Ég hygg að flestir draumar séu það, sem í fornum sögum er svo heppilega nefnt draumskrok, en að sann-

dreymi þau, sem reynast, megi vanalega útskýra á edlilegan hátt. Stundum koma draumar fram auðsjáanlega beinlinis af því, að menn hafa lagt trúnað á þá, alveg eins og sumar spár virðast hafa ræzt, eingöngu vegna þess, að þeim var spáð.

Annars skal ég verða síðastur manna til að neita því, að draumar eru mjög merkilegir, að þeir geta gefið mjög eftirtektarverðar upplýsingar um tíðarandann og um hugarfar þess, sem dreymir. Þratt fyrir það, þó að varla muni vera nokkuð það, sem jafnerið er að segja rétt frá, eins og draumar. Og ef til vill eru draumar merkilegir að fleiru. En allt er það svo mikið málafni, að ég verð að sleppa því í þetta sinn að rita um það; ef til vill veitist mér færi á því seinna. Eftirtektarvert er það, hvað lítið virðist hafa verið af skynsamlegu víti hugsað um drauma, eins mikið og um þá hefur verið ritad og rætt. Ég hef til dæmis hvergi séð neina skýringu á því, að manni birtir fyrir augum, þegar hann sofnar (í dimmu). Ef til vill hefur einhver lesandi »Eimreiðarinnar« gaman af að reyna sig á því, að gera sér grein fyrir, hvernig á því muni standa. Takist það, hygg ég að hann muni nær því en aður, að skilja drauma.

Um sannleiksblæ þann, sem sé á Sturlungu, hefur Guðmundur Friðjonsson ófáð rétt að mæla; enda ma fá nokkurs konar sannanir fyrir sannsögli þessa afarmerkilega rits, með því að bera saman, eins og Björn Ólsen hefur gjört, tvennar sögusagnir um sömu atburði, þar sem líkur eru til, að hvorug hafi af annarri vitað (um Aron Hjörleifsson t. d.). Það er alveg furðanlega lítið, sem á milli ber.

En æðimiklu minna finst mér um nakvæmni sögunnar en Guðmundi. Raunar er nú einmitt ónakvæmni eitt af því, sem sannleiksblæinn gjörir á söguna. Því að það eru aðeins skáldin, sem vita allt um söguhetjur sínar; og að Sturlunga er meira í molum en eldri sögurnar, kemur mikið til af því, að hún er minna skálduð. Mjög víða bregður mönnum aðeins snöggvast fyrir í skímu sögunnar, ten hverfa svo inn í myrkríð aftur, lesandanum til mikilla leiðinda. Þetta á sér jafnvel stað um þann hinn merkasta Íslending, Snorra Sturluson. Hefur Guðmundi aldrei fundist vera þagað yfir ýmsu um Snorra, sem hann hefði langað til að vita? Þó að bok á stað við Sturlungu alla hefði verið um Snorra einan, þá hefði oss líklega ekki þótt ofsagt af svo margþættum og mikilhæfum manni. En nu er aðeins lítið brot ur sögunni um Snorra, fæin

blöð alls. Vexti hans og útliti er ekki lýst með einu orði; á rit hans, sem nú eru svo fræg orðin, er varla minnst með einu orði, — þessi rit, sem ef til vill ma telja merkasta árangurinn af byggingu Íslands, sem enn er orðinn.

HELGI ÞJETURSS.